

5. Hoffman J. Wywiad z Jerzym Hoffmanem, reżyserem filmu pt. «Bitwa Warszawska 1920» / rozm. przepr. Eliza Czapska. *Realia i co dalej...*: kwartalnik społeczno-polityczno-kulturalny. 2010. Nr 4. S. 117–120.
6. List na uroczystości z okazji 99. Rocznicy Bitwy Warszawskiej w Markach. URL: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/inne/art,1093,list-na-uroczystosci-z-okazji-99-rocznicy-bitwy-warszawskiej-w-markach.html>
7. Maltby Richard, Biltreyst Daniel, Meers Philippe, ed. *Explorations in New Cinema History: Approaches and Case Studies*. Chchester: Wiley-Blackwell, 2011. 335 p.
8. Najważniejsze wydarzenia, sukcesy i niepowodzenia w ostatnim stuleciu historii Polski. Komunikat z badań Nr 124/2018. Wrzesień 2018. URL: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_124_18.PDF
9. Nowak A. Anty-Katyn: czy zwycięży rosyjska propaganda? / rozm. przepr. Rafał Pazio. *Najwyższy Czas!*: pismo konserwatywno-liberalne. 2010. 12. VIII (Nr 33/34). S. IX.
10. Гюрата А. Тема історичної пам'яті та ностальгії у турецькому кінематографі. *Наукові записки Українського католицького університету. Серія: Журналістика. Медіакомунікації*. 2015. Ч. VII. С. 74–85.
11. Рахаева О. В. Русские мотивы в польском кино. *Киноведческие записки: историко-теоретический журнал*. 2012. № 100–101. С. 222–237.
12. Сариуш-Вольська М. Трансформація національної пам'яті у польському кіно. *Наукові записки Українського католицького університету. Серія: Журналістика. Медіакомунікації*. 2015. Ч. VII. С. 112–118.
13. Солодько П. «Варшавська битва» – просто кіно пролюбов і війну. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2011/11/3/61164/>
14. Шатова Е. Н. Польское кино первых послевоенных лет (1944–1956): влияние цензуры на судьбу и содержание кинотекста. *Вестник ЛГУ им. А. С. Пушкина*. 2015. Т. 2. Философия. № 4. С. 272–282.

Захарова Ольга

УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИЙ КОНФЛІКТ НА ВОЛИНІ: СТИХІЙНИЙ ФАКТОР ТА РУШІЙНА СИЛА

***Анотація.** У тезах розглянуто деякі аспекти україно-польського протистояння на Волині 1943–1944 рр., проаналізовано вплив холмських подій на розгортання антипольських акцій, а також висвітлено причини, що розпалювали вогнище конфлікту і зумовили його масовий характер.*

***Ключові слова:** україно-польський конфлікт, Холмицина, Волинь, стихійний фактор.*

***Abstract.** The article provides some aspects of the Ukrainian-Polish confrontation in Volyn in 1943–1944, analyzes the impact of the conflict in Kholmshyna on the anti-Polish actions and examines the reasons that escalated the conflict and caused its mass character.*

***Keywords:** Ukrainian-Polish confrontation, Kholmshyna, Volyn, mass character.*

Однією із найпроблемніших сторінок польсько-української історії є взаємини українців і поляків періоду Другої світової війни. Аналіз причин цих складних взаємин приводить нас ще до початку ХХ ст., у яке українці та поляки входили народами, розділеними двома імперіями – Російською та Австро-Угорською. Тривала відсутність у них власних держав з чітко окресленими кордонами і є коренем кровопролитних конфліктів, адже їхне

тисячолітнє протистояння постійно виникало на ґрунті територіальних суперечок. Проблемними були землі Волині, Галичини, Холмщини, Підляшшя, Надсяння та Лемківщини, які кожна зі сторін вважала своїми. Різниця в розумінні того, якими можуть бути кордони майбутніх держав і стала джерелом гострих міжнаціональних конфліктів.

Україно-польські відносини особливо загострилися напередодні війни. Осадництво та соціальна дискримінація українців на Волині впродовж 1920–1930-х рр., репресивна антиукраїнська акція – «пацифікація» 1930 р. на Галичині, руйнування церков на Холмщині 1938 р. стали прологом до відкритого збройного протистояння.

Перші вбивства українських активістів та напади на установи почалися ще 1941 р. на Холмщині. В листопаді невідома польська група здійснила напад на українське село Василів Великий. В січні 1942 р. відбувся напад на села Розтоки, Клештів та Казимирівка гміни Жмудь Холмського повіту [1, 71–72]. Впродовж лютого–вересня 1942 р. було вбито десять мужів довір'я Українського допомогового Комітету у Малицях, Которові, Жулицях, Броніславці, Стрільцях, Гостинному. Як зауважив російський дослідник О. Гогун, поляки влаштовували «терор проти націоналістично налаштованої української еліти, в тому числі й тому, що розуміли: саме в цьому середовищі гніздиться маса «сепаратистів», які мріють про відділення від Речі Посполитої південно-східних окраїн» [2, 145].

Наприкінці 1942 р. на Холмщині польські боївки вчинили низку репресивних заходів стосовно українців, звинувачуючи їх у співпраці з німцями. Саме у відповідь на польські репресії проти українського населення групи нелегалів на Волині, які переховувалися в лісах, почали здійснювати відплатні репресії щодо польського населення, що перетворилися на постійні напади на польські села і з Волині перекинулися на інші області Західної України [8, 197]. Тисячі українських втікачів потягнулися через Західний Буг на Волинь. Саме ці біженці були наочною агітацією, що істотно посилила антипольські настрої волинян-українців і не сприяла примиренню між двома народами, а, навпаки, провокувала загострення стосунків між ними.

Інформація про перебіг конфлікту циркулювала між різними районами – Холмщиною, Волинню, Галичиною, попри їхню ізольованість. Вона була одним із чинників посилення протистояння. Перші вбивства польських селян на Волині були зафіксовані наприкінці 1942 р. під впливом згадуваних подій на Холмщині та Люблінщині. У березні 1943 р. відбулися масові вбивства поляків у Сарненському та Костопільському районах Рівненської області [5, 36]. Реальне загострення ситуації виникло влітку та восени 1943 р. Це було пов'язано з припливом польських біженців із Волині та початком антипольських дій ОУН і УПА на Холмщині.

Саме на літо 1943 р. припадає пік антипольських акцій на Волині. Зранку 11 липня 1943 р. загони УПА, бульбівців і мельниківців одночасно напали на десятки польських поселень у трьох повітах: Ковельському, Горохівському та Володимирському. Польські партизанські загони та польська допоміжна поліція відповіли на події 11 липня масовими нападами на українські села. У звіті за

вересень 1943 р. з Волині читаємо: «Поляки з Білина у кількості 40–50 осіб, озброєні зброєю, а часто з вилами, косами і сокирами напали на с. Руду, забили понад 20 осіб і багатьох поранили» [7, 91]. Використання предметів домашнього реманенту свідчило: війна набула стихійного характеру, крім озброєних учасників підпільних рухів обох народів, до неї активно долучалося цивільне населення, селяни, яким бракувало зброї.

Як стверджують дослідники, антипольська акція на Волині потрапила на «сприятливий» ґрунт загальної ненависті до поляків з боку українського населення, в очах якого останні виступали гнобителями, окупантами, колонізаторами та ще й колаборантами. Терор розвивався стихійно і масово як підсвідома спроба одним ударом розв'язати гордіїв вузол протиріч [3, 56].

Цікавими є спогади учасників трагічних подій. Наприклад, Феодосій Бохотниця згадував: «У нас (на Волині) було тихо, але ми почули з Холмщини, що там біда – поляки б'ють, нищать наших українських людей. Як дійшло все це до нас, у наших селах стали збиратися хлопці, рішати: «Давайте допоможемо, бо там біда! Холмщину палять і б'ють!»» [4, 127]. Михайло Подворняк згадував: «Невідомо чи ті чутки були правдиві, але вони запалювали наших людей ненавистю до поляків. Розуміється, що в усьому тому була німецька рука, а може й рука більшовиків, щоб звести ті обидва поневолені народи до взаємної боротьби. І розпалилася між поляками і українцями нікому не потрібна братовбивча боротьба» [6, 175]. Спогади підтверджують те, що емоційно насичені новини про жертви на одному терені запалювали вогнище конфлікту на іншому.

На зламі 1943–1944 рр. у польсько-українських стосунках щораз у більшому масштабі почав поширюватися принцип збірної відповідальності, яка зводилася до вбивства за сам факт, що ти – українець або поляк. Це створювало таку тяглість подій, в якій вже не можна було зрозуміти, яка акція є відплатою і за яку [9, 167]. У 1944 р. протистояння сягнуло найбільшого розвитку на Холмщині та в Галичині й водночас не згасало на Волині. Конфлікт поширився на величезні території й активно тривав до 1947 р., коли польський та радянський тоталітарні комуністичні режими зробили спробу розв'язати його взаємною депортацією поляків та українців.

Отже, у Волинських подіях 1943–1944 рр. значну роль відіграв соціальний фактор. Головним мотиваційним чинником для більшості українців, що підтримували боротьбу українських націоналістів, була передусім поведінка їхніх супротивників – з одного боку німецьких окупантів, з іншого – поляків. Саме жорстка окупаційна політика та утиски українців у всіх сферах суспільного життя штовхала до лав підпільників та повстанців звичайних селян. Останні були рушійною силою україно-польського протистояння та основою української нації загалом.

Джерела та література

1. В'ятрович В. За лаштунками «Волині-43». Невідома польсько-українська війна. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 304 с.

2. Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы. Санкт-Петербург: Издат. дом «Нева», 2004. 416 с.
3. Калішук О. Стереотипні уявлення та ментальність як чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. *Краєзнавство*. 2013. № 3. С. 55–59.
4. Кров українська, кров польська... Трагедія Холмщини та Підляшшя в роках 1938–1948 у спогадах / упоряд. Мирослав Іваник. Львів: Львівська політехніка, 2014. 392 с.
5. Кучерепа М. Причини, хід та наслідки українсько-польського конфлікту на Волині в роки Другої світової війни. *Краєзнавство*, 2013. № 3. С. 33–41.
6. Подворняк М. Вітер з Волині. Спогади. Вінніпег: Накладом Товариства «Волинь», 1981. 248 с.
7. Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2-х т. / відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. Т. 1. Війна під час війни. 1942–1945. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. 792 с.
8. Поляки та українці між двома тоталітарними системами 1942–1945. Варшава; Київ, 2005. Т. 4. Ч. 2. 878 с.
9. Sowa A. L. Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947. Kraków: Tow-wo Sympatykow Historii. 345 s.

Щур Юрій

АГЕНТУРНІ РОЗРОБКИ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ІЗ ПОЛЬЩІ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-х рр.

***Анотація.** Дослідження присвячене спеціальним заходам радянських органів державної безпеки, які були спрямовані на виявлення серед переселенців із Польщі учасників українського націоналістичного руху та антирадянських організацій. Розкриваються основні агентурні розробки, про які збереглося найбільше інформації у архівах радянських спецслужб.*

***Ключові слова:** Запорізька область, ОУН, Підкарпатське воєводство, Холмщина.*

***Abstract.** Research is aimed to clear special interrogations of Soviet state security services, which were aimed to espy activists of Ukrainian nationalist and anti-Soviet-organisations among persons, who were resettled from Poland. There are opened the main agent development, which information is saved in archives of Soviet state security services about.*

***Keywords:** Zaporizhya region, OUN, Podkarpacie voivodeship, Chelm district.*

Після 1945 р. на оперативному обліку радянських органів державної безпеки у Запорізькій області за категорією «антирадянське націоналістичне підпілля» перебували, здебільшого, учасники Організації українських націоналістів, які як переселенці прибули на територію області з Польщі [7, 1]. Поступово до них долучалися й уродженці тих західноукраїнських територій, які й далі перебували у складі УРСР. Оперативний інтерес спецслужб щодо переселенців був цілком зрозумілий: процеси переселення жителів Західної України (зокрема й тих, що перебували у складі Польщі, або відходили до неї після війни) мали намір використати й керівники українського націоналістичного руху. У зверненні «До керівних і рядових революціонерів» (3 листопада 1947 р.) надавалися вказівки членам ОУН проводити роботу серед тих, кого виселяють на Наддніпрянщину. Зокрема, переселенці повинні